

K. JASPERSAS
FILOSOFIJOS ĮVADAS
(IŠTRAUKOS)*

I. Kas yra filosofija?

Kas yra filosofija ir ko ji verta — diskusinis klausimas. Vieni iš jos tikisi nepaprastų atradimų, kiti ją abejingai ignoruoja kaip galvosėną, kuri neturi objekto. Į ją žiūrima su baime, kaip į didžiulės nepaprastų žmonių pastangas, arba su panieka, kaip į bereikalingas svajotojų išmones. Ji laikoma dalyku, kuris liečia visus žmones, ir todėl ji turinti būti paprasta, visiems suprantama, tuo tarpu kiti mano ją esant tokią sudėtingą, kad prasidėti su ja tiesiog beviltiška. Tai, kas vadinama filosofija, iš tikrųjų duoda pagrindo tokiems prieštaringsiems vertinimams.

Žmogui, kuris tiki mokslu, blogiausia yra tai, kad filosofija nėra pasiekusi visuotinai pripažintų rezultatų, nieko, ką būtų galima žinoti ir pasisavinti. Visi mokslai savo srityje pasiekė neabejotinų ir visuotinai pripažintų tiesų, o filosofija ir po tūkstantmečių pastangų nieko nelaimėjo. Negalima paneigti, kad filosofijoje nėra vieningos nuomonės dėl to, kas iki galo pažinta. Ką dėl aiškių priežasčių pripažįsta visi, jau yra tapę mokslo dėsniu ir priklauso nebe filosofijai, o ypatingai sričiai to, kas gali būti pažinta.

Be to, filosofiniam galvojimui nebūdingas pažangos proceso pobūdis kaip kitiems mokslams. Mes, žinoma, nužengėme daug toliau, negu graikų gydytojas Hipokratas. Bet vargu ar galime pasakyti, kad nuėjome toliau už Platoną. Mes pranašesni už jį tiksliai mokslo duomenimis, o filosofiniu mąstymu, galimas daiktas, dar nepasiekėme jo lygio.

Kad kiekvienai filosofijos rūšiai nėra būtinas visuotinis pripažinimas kaip tiksliesiems mokslams, priklauso, matyt, nuo pačios jos objekto prigimtės. Joje įgyjamas žinojimas yra ne mokslinio pobūdžio, t. y. vienodas kiekvienam protui, o įsitikinimas, liečiąs pačią žmogaus esmę. Jeigu mokslo teiginiai apima tik atskirus objektus, kuriuos pažinti visai nebūtina kiekvienam, tai filosofija kalba apie būties visumą, kuri liečia žmogų kaip

* *Karl Jaspers, Einführung in die Philosophie, München, 1966, I skyr. p. 9—17, VII skyr. p. 73—78, IX skyr. p. 116—126. Išvertė L. Petraitis.*

žmogų, apie tiesą, kuri išryškėdama sukrečia labiau, negu bet koks mokslinis pažinimas.

Tiesa, išsivysčiusi filosofija remiasi tiksliaisiais mokslais. Mokslo pažanga, kurią jis tam tikru metu yra pasiekęs, sudaro filosofijos prielaidą. Tačiau filosofijos prasmė turi kitokias šaknis. Filosofija pirma visų mokslų pasireiškia ten, kur prabunda žmogus.

Šią „filosofiją be mokslo“ paaiškinsime keletu neįprastų reiškinių.

Pirma. Filosofijos dalykuose beveik kiekvienas tariasi sugebąs viską spręsti. Jeigu pripažįstame, kad kitiems mokslams suprasti reikalingas studijavimas, mokykla, metodas, tai filosofijoje kiekvienas tikisi galės be niekur nieko reikšti savo nuomonę. Tai, kad aš pats žmogus, mano likimas, mano patirtis atrodo tam pakankamas pagrindas.

Reikalavimą, kad filosofija būtų prieinama kiekvienam, turime pripažinti. Juk ir painiausi keliai, kuriais eina filosofijos specialistai, turi prasmę tik tada, jeigu jie veda į buvimą žmogumi, kurį apsprendžia tai, kaip jis suvokia būtį ir save patį joje.

Antra. Filosofinis mąstymas kiekvienu atveju turi būti pirminis. Kiekvienas žmogus turi mąstyti pats.

Vaikų klausimai nuostabiai įrodo, kad žmogaus, kaip tokio, filosofavimas yra pirminis. Neretai iš vaiko lūpų išgirstame tai, kas savo prasme yra pati giliausia filosofija. Pateiksiu keletą pavyzdžių.

Vaikas stebisi: „Aš vis bandau galvoti, kad esu kas nors kitas, o vis tiek visą laiką esu aš“. Šis vaikas paliečia bet kokio tikrumo ištakas, būties suvokimą paties suvokime. Jis stebisi savojo „Aš“ mįslę, kurios nesuvoksi iš nieko kito. Jis klausdamas stovi prie šios ribos.

Kitas vaikas klausosi istorijos apie pasaulio sutvėrimą: pradžioje dievas sutvėrė dangų ir žemę... ir tuojau pat klausia: „O kas gi buvo iki pradžios?“ Šis berniukas jau suprato klausinėjamo begalybę, tai, kad protas negali niekur sustoti, kad jo nepatenkins joks galutinis atsakymas.

Kitam vaikui pasivaikščiojimo metu prie miško pievelės pasakojama pasaka apie elfus, kurie čia naktimis šoką ratelius... „Bet juk jų visai nėra“... Tada jam pasakoja apie tikrus dalykus, aiškina saulės judėjimą, klausimą, ar juda saulė, ar sukasi žemė, įrodinėja, kodėl žemė yra rutulio formos ir sukasi apie savo ašį... „Ak, bet juk tai netiesa,— sako mergaitė ir trepteli koja,— juk žemė stovi vietoje. Aš tikiu tik tuo, ką matau“. Jai atsako: „Vadinasi, tu netiki ir dievu, juk jo tu irgi nematai“. Mergaitė sutrinka, o paskui atsako labai ryžtingai: „Jeigu jo nebūtų, tada nebūtų ir mūsų“. Ją apėmė nuostaba dėl būties, būtis nėra pati iš savęs. Ji suprato, kokie skirtingi dalykai yra klausinėti apie kokį nors konkretų objektą pasaulyje ir apie būtį bei mūsų buvimą apskritai.

Kita mergaitė, eidama į svečius, kopia laiptais. Ji pajunta, kaip viskas nuolatos keičiasi, plaukia pro šalį, praeina lyg nebuvo. „Bet juk turi būti

kas nors pastovu... aš prisiminsiu, kaip štai dabar lipu laiptais pas tetą". Nuostaba ir baimė dėl visuotinio praeinamumo ir išnykimo beviltiškai ieško išeities.

Galėtume surinkti daugybę tokių vaikiškos filosofijos pavyzdžių. Netiesa būtų tvirtinti, kad šias rimtas mintis vaikai nusiklauso iš tėvų ar kitų žmonių. Netiesa ir tai, kad šie vaikai nesamprotauja toliau, kad jie ištaria tai atsitiktinai. Čia nepaisoma vieno dalyko: vaikams dažnai būdingas genialumas, kuris, žmogui augant, dingsta. Metams bėgant, mes tarytum pakliūvame į konvencijų, nuomonių, slepiamų dalykų ir tabu kalėjimą ir prarandame vaiko nuširdumą. Vaikas yra atviras prieš jį atsiskleidžiančiam gyvenimui, jis jaučia, mato ir kelia klausimus apie tai, kas vėliau greitai dingsta jam iš akių. Jis pamiršta, kas atsiskleidžia jam vieną akimirką, ir paskui stebisi, kai suaugusieji užsirašę vėliau jam pasakoja, ką jis sakęs ir ko klausinėjęs.

Trečia. Pirminis filosofavimas būdingas ne tik vaikams, bet ir psichiniams ligoniams. Kartais (tiesa, retai) atrodo, lyg nukrinta visuotinio maskavimo uždanga ir prabyla jaudinanti tiesa. Kai kurių psichinių ligų pradžioje įvyksta sukrečiantys metafiziniai apreiškimai, bet jie kalba ir forma nėra tokie, kad jų paskelbimas turėtų objektyvią reikšmę, jeigu neminėsimė tokių atvejų, kaip poetas Helderlinas arba dailininkas Van Gogas. Tačiau stebėdamas negali atsikratyti įspūdžio, kad čia plyšta uždanga, už kurios mes paprastai gyvename. Kai kurie sveiki žmonės taip pat žino, kad, pabusdami iš miego, pajuntame bauginamai galias tiesas, kurios, visiškai nubudus, nutolsta, leisdamos mums tikrai pajusti, kad dabar negalime prie jų priartėti. Gili mintis slypi šiuose žodžiuose: „Vaikai ir kvailiai sako teisybę“.

Tačiau kūrybinės ištakos, iš kurių mus pasiekia didžiosios filosofinės mintys, yra vis dėlto ne čia, o atskirose asmenybėse, kurios, nepriklausomos ir tiesios, iškyla tūkstantmečiais kaip pavieniai dvasios milžinai.

Ketvirta. Kadangi filosofija žmogui būtina — ji visą laiką pasireiškia viešojoje nuomonėje, iš kartos į kartą perduodamuose priežodžiuose, paplitusiuose filosofiškuose posakiuose, įsigalėjusiose nuomonėse, pavyzdžiui, apsišvietusiuose sluoksniuose, politiniuose principuose ir, visų pirma, nuo pat istorijos pradžios, mituose. Nuo filosofijos niekur nepabėgsi. Klausimas tik tas, ar ji suvokiama, ar ne, ar ji gera, ar bloga, paini ar aiški. Kas atmeta filosofiją,— pats to nesuvokdamas, kuria savą filosofiją.

Kas gi yra toji filosofija, kuri tokia universali ir pasireiškia tokiais keistais pavidalais?

Graikų kalbos žodis filosofas (philosophos) savo reikšmę yra priešingas žodžiui „sophos“. „Philosophos“ reiškia „mylįs pažinimą (esmę)“, priešingai „sophos“, kuris, „pažinęs“ esmę, vadina save „žinančiuoju“. Ši žodžio reikšmė išlikusi iki šiandien: filosofijos esmė yra tiesos ieškoji-

mas, o ne jos žinojimas, kad ir kaip dažnai filosofija šią esmę išduoda dogmatizme, kuris yra tezėmis išreikštas galutinis, pilnas ir pamokantis žinojimas. Filosofija reiškia: visą laiką būti kelyje. Jos klausimai turi gilesnę prasmę, negu jos atsakymai, o kiekvienas atsakymas tampa nauju klausimu.

Tačiau šis nuolatinis buvimas kelyje — žmogaus likimas laike — slepia gilaus pasitenkinimo galimybę, retomis akimirkomis netgi pilnatvę. Ji slypi ne žodžiais išreiškiamame žinojime, ne tezėse ar deklaracijose, o istoriniame žmogiškumo įgyvendinime, kai žmogui paašškėja pati būtis. Filosofijos tikslas yra suprasti šią tikrovę tokioje situacijoje, kurioje šiuo metu yra žmogus.

Būti kelyje ir ieškoti arba rasti akimirkos ramybę bei pilnumą — nėra filosofijos apibrėžimai. Filosofija neturi nieko, kas stovėtų virš jos nei šalia jos. Jos negalima išvesti iš nieko kito. Kiekviena filosofija apibrėžia save, įgyvendindama save. Kas yra filosofija, reikia išbandyti. Taigi filosofija yra kartu gyvos minties aktas ir mąstymas apie šią mintį (refleksija) arba veiksmas ir jo aptarimas. Tik pats bandydamas, gali suprasti, ką pasaulyje sutinkame filosofijos pavidalu.

Galėtume duoti ir daugiau filosofijos prasmės apibūdinimų. Tačiau joks apibūdinimas neišsemia šios prasmės ir nė vienas nėra vienintelis. Jau senovės filosofai mums sako, kad filosofija (pagal savo objektą) esanti dieviškųjų ir žmogiškųjų dalykų pažinimas, viso to, kas yra, kaip esybės pažinimas, be to, ji esanti (pagal savo tikslą) mokymasis mirti, laimės siekimas mąstymo būdu, artėjimas prie dieviškumo, kad ji pagaliau esanti (pagal savo plačiausią prasmę) visų mokslų mokslas, visų menų menas, mokslas apskritai, kuris nėra nukreiptas į kurią nors vieną sritį.

Šiandien apie filosofiją, gal būt, galima kalbėti tokiais apibūdinimais: jos prasmė — tikrovę matyti jos ištakose — tikrovę suvokti tuo būdu, kaip aš mąstydamas santykiuju su pačiu savimi, vidiniais nusistatymais — atsiskleisti prieš mus supančius tolius — išdrįsti užmegzti tarp žmonių komunikaciją meilėje, kuri kiekvienam yra jo tiesos prasmė — kantriai ir ištvermingai išsaugoti budrą protą pačioje nežmoniškiausioje, beviltiškiausioje situacijoje.

Filosofija yra tai, kas vienija, dėl ko žmogus tampa pats savimi, pasisavindamas tikrovę.

<...> Nors filosofija paprastų ir efektyvių minčių forma gali jaudinti kiekvieną žmogų, net vaiką, bet sąmoningas jos kūrimas yra niekada nesibaigiantis, nuolat besikartojas, visada aktualią dabartį kaip visumą problematizuojas uždavinys — jis pasireiškia didžiųjų filosofų veikaluose ir lyg aidas — mažesniųjų. Šio uždavinio suvokimas, nesvarbu kokia forma, liks gyvas, kol žmonės bus žmonėmis.

Nebe pirmą kartą dabar filosofija radikalčiai puolama ir iš viso neigiama kaip nereikalinga ir žalinga. Kam jos iš viso reikia? Ji neatlaikanti išbandymų.

Bažnytinis autoritarinis galvojimo būdas atmetė savarankišką filosofiją, nes ji atitraukianti nuo dievo, vedanti į pasaulietiškumą, žudanti sielą niekingais dalykais. <...>. Filosofija atrodo pavojinga, nes ji ardanči tvarką, žadinanti nepriklausomybės dvasią, o kartu pasipiktinimą ir pasipriešinimą, ji apgaulinga ir nukreipianti žmogų nuo jo realaus uždavinio. <...>.

Be to, sveiko žmogaus proto kasdieninė patirtis rodo, kad dar prisideda paprastas naudingumo mastas, kuris filosofijoje nepasiteisina. Jau Talesą, kuris laikomas seniausiu graikų filosofu, išjuokė tarnaitė, pamąčiusi, kaip jis, užsižiūrėjęs į žvaigždėtą dangų, griūva į šulinį. Ko jis ieško tolybėse, jeigu toks nevikrus čia pat, žemėje.

Vadinasi, filosofija turi teisintis. Tai yra neįmanoma. Ji negali pasiteisinti, remdamasi kuo nors kitu, kam ji būtų reikalinga ir pateisinama. Ji gali remtis tikrai jėgomis, kurios iš tikrųjų kiekvieną žmogų verčia filosofuoti. Ji žino, kad ji yra žmogaus reikalas, laisvas nuo bet kokio tikslo, laisvas nuo bet kokio klausimo apie naudingumą ar žalą pasaulyje ir kad ji egzistuos, kol gyvens žmonės. Net ir jai priešiškos jėgos turi būtinai mąstyti apie savo pačių prasmę ir kurti tam tikram tikslui skirtas mąstymo sistemas, kurios yra filosofijos pakaitalas ir turi duoti norimą poveikį, kaip, pavyzdžiui, <...>, fašizmas. Ir šios mąstymo sistemos liudija apie filosofijos būtinumą žmogui. Filosofija visada su mumis.

Ji negali kovoti nei įrodyti savęs, bet gali save pareikšti. Ji nesi-priešina ten, kur ją atmeta, netriumfuoja ten, kur jos klausomasi. Ji gyvena toje vienybėje, kuri žmonijos pagrinduose gali sieti visus su visais.

Didingo stiliaus ir vieningos sistemos filosofija egzistuoja jau pusantro tūkstantmečio Vakaruose, Kinijoje ir Indijoje. Į mus prabyla didžiulis palikimas. Filosofijų įvairovė, viena kitą paneigiančių tiesų prieštaravimai negali sutrukdyti veikti iš esmės vienam dalykui, kurio niekas negali pasisavinti ir apie kurį visuomet spiečiasi visos rimtos pastangos: amžinoji ir vienintelė filosofija, philosophia perennis. Mes turime remtis šiuo istoriniu mūsų mąstymo pamatu, jeigu norime mąstyti blaiviausia sąmone ir iš esmės.

VII. Pasaulis

Realybe vadiname tai, ką sutinkame praktikoje, kas mums prieš-nasi arba yra medžiaga, susiduriant su objektais, gyvomis būtybėmis ar žmonėmis. Mes susipažįstame su realybe kasdieniniuose santykiuose,

profesiniuose sugebėjimuose, techniniuose įrengimuose, standartiškai bendraudami su žmonėmis, metodiškai pertvarkydami ir valdydami.

Tai, ką sutinkame praktikoje, mokslinis pažinimas aiškina ir kaip žinias apie realybę vėl pateikia naujai praktikai.

Bet mokslas apie realybę jau iš pat pradžių siekia toliau, negu betarpiški būties interesai. Praktika, kuri visuomet kartu yra ir kova, šiame patyrimo, kaip įveikti pasipriešinimą, yra tik viena šio mokslo ištakų. Žmogus, nepriklausomai nuo jokių praktinių interesų, nori žinoti, kas yra realu. Gilesnė gamtos mokslų ištaka yra gryna, pilna atsidavimo kontempliacija, įsigilinimas į matomus dalykus, klausymasis, ką atsakys tikrovė.

Žinojimas darosi moksliškas metodo pagalba, sisteminga vienybe visko, kas kada nors buvo žinoma, tai yra einant per daugelį padrikų žinių prie principų, kuriose jos siejasi.

Sis tikrovės pažinimas, atrodo, turėtų baigtis pasaulėvaizdžiu. Visa tikrovė turi atsiskleisti prieš mūsų akis kaip vienintelis, visais atžvilgiais savyje užbaigtas pasaulis, kaip pasaulio visuma pasaulėvaizdyje. Nors šis pasaulėvaizdis visą laiką yra nepilnas ir reikalingas pataisymų, vis dėlto manoma, kad šiaip ar taip tai yra pažinimo rezultatas ir yra iš principo pasiekiamas kaip forma, kurioje būties kaip realybės visuma darosi (mums) prieinama. Pasaulėvaizdis turi apimti sistemingo žinojimo visumą. Pasaulėvaizdžių randame jau žmogiškojo pažinimo pradžioje; ir tam, kuris nori pažinti, visada reikalingas pasaulėvaizdis, kad galima būtų suvokti visumą kaip tam tikrą vienybę.

Keista ir lemtinga yra tai, kad ieškojimas visaapimančio pasaulėvaizdžio, kuriame pasaulis tampa vientisas ir apibrėžtas, kad šitoks suprantamas totalinės pasaulėžiūros siekimas remiasi principine klaida, kuri visiškai išryškėjo tik naujaisiais laikais. Juk kritinis mokslas, eidamas į priekį, nustato, kad ne tik kiekvienas pasaulėvaizdis iki šiol pasirodydavo neteisingas ir žlugdavo, bet kad ir sisteminiai pažinimo vienetai, kurie faktiškai yra gamtos mokslų uždavinys, daugeliu atvejų principiniai ir iš pagrindų skiriasi. Tai darosi tuo aiškiau, kuo vaisingesnis tampa pažinimas. Nors vienetai darosi universalesni — visų pirma fizikoje, — vis aiškiau išryškėja skirtumai tarp fizikos pasaulio, gyvybės pasaulio, sielos pasaulio, dvasios pasaulio vienetų. Tiesa, šie pasauliai yra susiję. Jie išdėstyti pakopomis taip, kad vėlesnės pakopos realumą būties atžvilgiu apsprendžia ankstesniosios pakopos realumas, tuo tarpu ankstesniosios pakopos realumas, atrodo, gali egzistuoti be vėlesniosios; pavyzdžiui: nėra gyvybės be materijos, bet egzistuoja materija be gyvybės. Buvo bergždžiai mėginama išvesti vėlesniąsias iš ankstesniųjų, bet kiekvieną kartą galų gale tik dar labiau išryškėdavo šuolis. Pati pasaulio visuma, kuriai priklauso visi įmanomi pažinti ir ištirti objektai, nėra

vieninga visuma, kuriai būtų galima pritaikyti universalią teoriją, kuri kaip idėja rodytų kelią tyrimui. Nėra jokio pasaulėvaizdžio, yra tiksliai mokslu sistematizacija.

Pasaulėvaizdžiai visada būna tik partikuliariniai pažinimo pasauliai, kurie neteisingai suabsoliutinami kaip pasaulis apskritai. Iš įvairių principinių tyrimo idėjų visada išauga ypatingos perspektyvos. Kiekvienas pasaulėvaizdis yra pasaulio iškarpa; pasaulis negali tapti „vaizdu“. <...>.

Pasaulis nėra objektas, mes visą laiką esame pasaulyje, sutinkame jame objektus, bet niekada jis pats nėra mūsų objektas. Kad ir kaip toli siektų mūsų metodiško tyrimo horizontai, ypač kuriant astronominį žvaigždynų vaizdą, prieš kurį mūsų Paukščių takas su savo milijardais sauliių yra tik vienas iš milijonų, arba matematinį universalios materijos vaizdą, visa, ką mes čia matome, yra reiškinių aspektai, o ne visų dalykų pagrindas, ne pasaulio visuma.

Pasaulis nėra uždaras. Jo negalime paaiškinti, remdamiesi juo pačiu, jame vienas dalykas aiškinamas kitu iki begalybės. Niekas nežino, kokią ribą pasieks būsimo tyrimas ir kokios bedugnės jam dar atsivers.

<...> Atsisakyti nuo pasaulėvaizdžio reikalauja jau mokslinė kritika, be to, tai yra filosofinio būties pajutimo (teinsinnwerden) prielaida. Tiesa, filosofinio būties suvokimo prielaida yra visų mokslinio pasaulio tyrimo krypties pažinimas. Tačiau paslėpta mokslinių žinių apie pasaulį prasmė, atrodo, yra tyrimais prieiti ribą, kur aiškiausiam žinojimui atsiveria nežinojimo erdvės. Nes tik tobulas žinojimas gali duoti tikrąjį nežinojimą.

<...> Kas yra pasaulio realybė, išsiaiškiname kitokiu būdu. Pažinimą moksliais metodais galima suvesti į bendrą dėsni. Bet koks pažinimas yra interpretavimas. Metodas, kurio pagalba aiškinami tekstai, gali būti palyginimu kiekvienam suvokimui. Šis palyginimas nėra atsitiktinis.

Nes bet kokia būtis mums turi reikšmę. Jeigu mes tai nusakome, būtis yra mums reikšminga tuo, kas apie ją pasakyta; ir tik tai, kas minima kalboje, mums jau yra pasidarę įmanoma pažinti. Bet dar prieš mūsų kalbėjimą, praktinio susidūrimo su daiktais kalboje, būtis įgauna mums reikšmę; ji visuomet yra tik tiek apibrėžta, kiek ji nurodo kitus dalykus. Būtis yra mums jos reikšmės sąryšis. Todėl būtis ir būties pažinimas, tai, kas egzistuoja, ir kalba apie tai, kas egzistuoja, yra įvairios reikšmės susipynimas. Kiekviena būtis mums yra interpretacijos rezultatas.

Reikšmę sudaro skyrimas to, kas yra, nuo to, ką tas reiškia, taip, kaip tai, kas pažymėta, skiriama nuo ženklo. Jeigu būtis suprantama kaip interpretacija, tai tokiu pat būdu, atrodo, reikėtų skirti: aiškinimas ką nors aiškina; mūsų aiškinimui priešpastatoma tai, kas išaiškinta, pati

būtis. Bet taip skirti nepavyksta, nes mums nelieka nieko pastovaus, įmanomo pažinti, kas būtų tiksliai aiškinama ir nebūtų jau savaime aiškinimas. Kiek mes bežinotume, tai yra tik mūsų aiškinimo šviesos pluoštas į būtį arba vieno aiškinimo galimybės panaudojimas. Būtis apskritai, matyt, yra tokia, kad ji įgalina mus aiškinti iki begalybės.

Tačiau aiškinimas nėra savavališkas. Kaip teisingas jis turi objektyvų pobūdį. Pati būtis verčia taip aiškinti. Visos būties rūšys mums, tiesa, yra reikšmės rūšys, bet kartu ir būtinios reikšmės rūšys. Todėl kategorijų mokslas, kaip mokslas apie būties struktūras, būties rūšis apibrėžia kaip reikšmės rūšis, pavyzdžiui, kaip „daiktiškumo“ kategorijas identiškuose, santykyje, priežastyje ir pasekmėje, arba kaip laisvę, arba kaip išraišką ir t. t. Kiekviena būtis su savo reikšme yra mums lyg į visas puses besiplečiąs spindėjimas.

Realybės rūšys taip pat yra aiškinimo rūšys. Aiškinimas reiškia, kad tai, kas išaiškinta, nėra būties savyje tikrovė, o tiksliai būdas, kurį duoda būtis. Absoliuti tikrovė negali būti tiesiog pasiekta aiškinimu. Kiekvieną kartą mūsų žinojimas iškreipiamas, jeigu aiškinimo turinys laikomas pačia tikrove.

<...> Pasaulio realumo pobūdį galime iš esmės apibrėžti kaip „reiškinumą“. Tai, apie ką kalbėjome iki šiol: visų realybės rūšių nepastovumas, pasaulėvaizdžių, kaip reliatyvių perspektyvų pobūdis, pažinimo, kaip aiškinimo, pobūdis, tai, kad būtis duota mums susiskaldžiusi į subjektą ir objektą,— visi šie mums įmanomo žinojimo bruožai reiškia, kad visi dalykai yra tik reiškiniai; jokia pažinta būtis nėra būtis kaip tokia ir būties visuma. Būties reiškinumą visu aiškumu parodė Kantas. Nors šis reiškinumas atsiskleidžia ne prikišamai, nes jis nėra daiktiškas, o tik transcendentiškas, vis dėlto protas, kuris iš viso pajėgia pakilti iki transcendencijos, negali jo nepastebėti. Bet tada jis neprideda ligšioliniam žinojimui naujo atskiros žinojimo, o sukelia postūmį būties suvokime iš viso. Iš čia staigi, bet jau neprarandama šviesa, kuri sušvinta filosofiniame pasaulio būties supratime. Jeigu jos nėra, tai principai (fātre) iš esmės lieka nesuprasti, nes neįvykdyti.

Žlunga ne tik absoliutūs pasaulėvaizdžiai. Pasaulis nėra uždaras, jis suskaidytas pažinimui perspektyvomis, nes jo negalima suvesti į vieną vienintelį principą. Pasaulio būtis kaip visuma nėra pažinimo objektas. <...>.

XI. Filosofinis gyvenimo būdas

Jei nenorime, kad mūsų gyvenimas būtų prarastas dėl išsiblaškymo, turime susikurti jame tam tikrą tvarką. Kasdienybėje jį turi palaikyti kažkas prasmingesnis, jis turi įgauti vientisumo, darbo, išsipildymo mo-

mentų ir pakilimo akimirkų eilėje, turi siekti gilumo besikartodamas. Tada gyvenimą net ir monotoniško darbo metu prisodrina nuotaika, žinojimas, kad yra sąryšis su prasme. Tada mes jaučiamės tikri, suvokdami pasaulį ir save, suprantame savo pagrindą istorijoje, kuriai priklausome, ir savo pačių gyvenime prisiminimo ir ištikimybės dėka.

Šioji tvarka gali individui ateiti iš pasaulio, kuriame jis gimė, iš bažnyčios, kuri formuoja ir įdvasina didžiuosius žingsnius, pradedant gimimu ir baigiant mirtimi, ir mažuosius kasdienybės žingsnius. Be to, savo spontaniškumo dėka atskiras žmogus įsigyja tai, ką jis kasdien mato ir sutinka jį supančiame pasaulyje. Kitaip yra griūvančiame pasaulyje, kuriame vis mažiau tikima tradicija, pasaulyje, kuris laikosi tik išorine tvarka, be simbolikos ir transcendencijos, kuris palieka sieloje tuštumą, nepatenkina žmogaus, o ten, kur toks pasaulis ir suteikia žmogui laisvę, palieka jį sau pačiam, savo godumui ir nuoboduliui, baimei ir abejingumui. Tada individui belieka pasikliauti tik pačiu savimi. Gyvendamas filosofinį gyvenimo būdą, jis bando savo jėgomis sukurti tai, ko nebeduoda jam aplinkinis pasaulis.

<...> Valia filosofiniam gyvenimo būdai pabunda iš tamsos, kurioje atsiduria individas, iš pasimetimo, kai jis be meilės tarytum žiūri į tuštumą, iš užsimiršimo, kai jį pasiglemžia gamyba, kai jis staiga atsipeikėja, išsigąsta ir klausia save: kas aš esu, ką aš prarandu, ką turiu daryti?

Tą užsimiršimą skatina techninis pasaulis. Šis pasaulis sutvarkytas pagal laikrodį, padalintas į absorbuojančius arba tuščiaiegius darbus, kurie vis mažiau užpildo žmogų kaip žmogų, atveda prie tokios kraštutinybės, kad žmogus jaučiasi mašinos dalimi, kuri pakaitomis įstatoma tai vienon, tai kiton vieton, o pati viena nieko nereiškia ir nieko negali veikti. Kai žmogus pradeda atsipeikėti, šio pasaulio kolosas nori vėl įtraukti jį į viską naikinantį tuščio darbo ir tuščių laisvalaikio pasilinksminimų mechanizmą.

Tačiau polinkį į užsimiršimą turi jau pats žmogus kaip toks. Reikia išsiplėsti iš jo, kad nepasimestum pasaulyje, įpročiuose, nepagrįstose akisiose, aiškiai nubrėžtuose keliuose.

Filosofavimas yra ryžtas ieškoti ištakų, grįžti į save ir kiek leidžia jėgos padėti sau vidiniais veiksmais.

Egzistuojant artimiausias dalykas yra: vykdyti realias užduotis, dienos reikalavimus. Tačiau filosofiniam gyvenimo būdai svarbu nepasitenkinti tuo, dar daugiau, vien tiktai darbą, atsidavimą tikslams laikyti keliu į užsimiršimą ir tuo pačiu į praradimą bei kaltę. Be to, svarbu rimtai žiūrėti į patyrimą su žmonėmis, į laimę ir skausmą, į pasisekimą ir nepajėgumą, tamsumą ir painiavą. Filosofinis gyvenimo būdas yra:

ne užmiršti, o vidujai pasisavinti, ne nukreipti žvilgsnį į šalį, o perimti viską į save, ne atmesti, o nušviesti.

Jis eina dviem keliais: vienatvėje — meditacija, visi susimąstymo būdai, o su žmonėmis komunikacija, visi savitarpio supratimo būdai, bendri veiksmi, bendra kalba, bendras tylėjimas.

<...> Mums, žmonėms, būtinos kasdieninės gilaus susimąstymo akimirkos. Mes užsitikriname, kad dėl neišvengiamo dienos išsiblaškymo visiškai nepamirštume ištakų realumo.

Ką religijos atlieka kultu ir malda, filosofijoje atitinka gilus susikaupimas, įsigilinimas į pačią būtį. Tai turime daryti tais laikotarpiais ir akimirkomis, kai nesame užsiėmę pasaulio tikslais, tačiau ir net tuomet, kai nesame užimti, bet kai liečiame tai, kas yra esminga, sakysime, dienos pradžioje, pabaigoje arba atokvėpio akimirkomis.

Filosofinis susimąstymas skirtingai nuo kultinio neturi švento objekto, šventos vietos, nusistovėjusios formos. Tvarka, kuria jį atliekame, nepasidaro taisykle, lieka laisvai kintančia galimybe. Susimąstymas, skirtingai nuo kultinės bendruomenės, atliekamas pavieniui.

Koks yra galimas tokio susimąstymo turinys?

Pirma: savirefleksija. Aš prisimenu, ką šiandien veikiau, galvojau, jaučiau. Patikrinu, kas buvo neteisinga, kur aš buvau neteisus pats prieš save, kur išsisukinėju, kur buvau nenuoširdus. Matau, kur aš pritariu sau ir norėčiau ta kryptimi tobulėti. Aš apsvarstau kontrolę, kurią pritaikysiu sau ir kurios laikysiuos visą dieną. Aš vertinu save, savo kaip individo elgesį, nesijungdamas su man nepasiekiamu visuma, kurios dalis aš esu,—randu principus, kuriais noriu vadovautis, įsidėmiu, gal būt, žodžius, kuriuos pasakysiu sau pykčio, nusivylimo, nuobodulio ar kitokio išsiblaškymo akimirkomis, lyg kokių burtažodžių, kurie padės man sustvardyti (laikytis saiko, galvoti apie kitus, laukti...). Aš mokausi iš tradicijos, kuri eina nuo pitagoriečių per stoikus ir krikščionis iki Kjerkegoro ir Ničės, reikalaudama savirefleksijos ir aiškindama jos nesibaigiamumą bei neribotą saviįtaigos galimybes.

Antra: transcendentinis susimąstymas. Vadovaudamasis filosofinių minčių eiga, aš įsitikinu tikrąją būtimi, dievybe. Poezijos ir meno pagalba aš skaitau būties šifrus. Stengiuosi juos suprasti filosofiniu įsivaizdavimu. Bandau įsitikinti, kas yra už laiko ribų arba amžina laiko atžvilgiu, bandau įžvelgti savo laisvės pagrindą, o per ją — pačią būtį, bandau tarytum prasiskverbti į bendro žinojimo su kūrėju pamatus.

Trečia, mes mąstome apie tai, kas reikia veikti šiuo metu. Savojo gyvenimo žmonių bendruomenėje prisiminimas yra fonas, kuriame išryškėja dabartinės mūsų pareigos iki šios dienos smulkmenų, jeigu dėl tikslingam mąstymui būtino intensyvumo prarandame apibendrinančią prasmę.

<...> Ką aš susimąstydamas laimiu sau pačiam, jeigu tai būtų viskas, yra lyg ir nieko nelaimėta.

Kas nerealizuojama komunikacijoje, tas dar nerealus, kas galų gale neranda pagrindo joje, tas iš viso neturi tvirto pagrindo. Teisybė prasideda dviese.

Todėl filosofija reikalauja: nuolat siekti komunikacijos, ryžtis jai, nepaisant nieko, atsižadėti savo atkaklaus, vis kitokiu pavidalu pasirodančio egoizmo, gyventi viltimi, kad pasiaukojimo dėka aš esu nesuprantamu būdu vėl grąžinamas sau pačiam.

Todėl aš nuolatos turiu abejoti savimi, negaliu būti tikras ir laikytis vieno tariamai tvirto atramos taško, kuris mane patikimai nušviečia ir teisingai įvertina. Toks pasitikėjimas savimi yra labiausiai viliojanti neleistino egoizmo forma.

<...> Kai aš susimąstau trejopa forma — savirefleksija, transcendentiniu susimąstymu, užduoties įsivaizdavimu — ir ryžtuosi neribotai komunikacijai, man nejučiomis aiškėja, ko aš vis dėlto negalėsiu suprasti ir pasiekti: savo meilės aiškumo, paslėpto ir visada neaiškaus dievybės reikalavimo, būties atsiskleidimo — o tuo pačiu, matyt, ir ramybės nuolatiname mūsų gyvenimo nerime, pasitikėjimo daiktų pagrindu, nepaisant baisių nelaimių, neklystamo sprendimo aistrų blaškymuose, tvirtos ištikimybės gundančiomis šio pasaulio akimirkomis.

Jeigu aš susimąstęs pajuntu kažką gilesnį, kuriuo aš gyvenu ir galiu geriau gyventi, tai susimąstymas spinduliuoja tarytum svarbiausią nuotaiką, kuri palaiko mane visą dieną nesibaigiančiuose veiksmuose ir net tada, kai aš esu įtrauktas į techninį aparatą. Nes prasmė tų akimirų, kuriomis aš tarytum atsigrėžiu pats į save, yra ta, kad įgyjamas pagrindas, kuris lieka realus, nepaisydamas visų dienos nuotaikų ir darbų, kuris įpareigoja ir neleidžia man nugrimzti į bedugnę, kai aš nukrypstu nuo savojo kelio, suklystu, pasiduodu afektui. Nes šiomis akimirkomis dabartiniu momentu priartėja praeitis ir ateitis, tai, kas palaiko ryšį ir greit nepraeina.

Be to, filosofavimas yra kartu mokymasis gyventi ir galėjimas numirti. Būties netikrumas laike nuolatos daro gyvenimą išmėginimu.

Šiame išmėginime yra svarbu drįsti įsijungti į gyvenimą, būti pasiruošusiam ir kraštutiniams atvejams, ir neslėpti jų nuo savęs, nuolat būti sąžiningam matant, klausiant ir atsakant. O be to, eiti savo keliu, nors ir nepažįstame visumos, negalime apčiuopti, kas yra tikra.

<...> Susimąstymas išmoko pajusti *minties jėgą*.

Mąstymas yra buvimo žmogumi pradžia. Teisingai pažindamas daiktus, aš suprantu racionalumo jėgą, pavyzdžiui, skaičiavimo operacijose, gamtos pažinime iš patirties, techniniame planavime. Neatremama logi-

kos jėga išvadose, priežasčių eilės supratimas, patyrimo apčiuopiamybė yra tuo didesni, kuo grynesnis darosi metodas.

Bet filosofavimas prasideda ten, kur proto žinojimui nubrėžtos ribos, racionalumo bejėgiškumas — tuose dalykuose, kurie mums yra svarbūs, nustatant tikslus, galutinę prasmę, pažįstant aukščiausiąjį gėrį, pažįstant dievą ir žmogiškąją laisvę, budina mąstymą, kuris, nors ir proto priemonėmis mąstomas, yra daugiau, negu protas. Todėl filosofavimas veržiasi prie protinio pažinimo ribų, ieškodamas čia įkvėpimo.

Kas tariasi, kad viską supranta, tas jau nebefilosofuoja. Kas mokslo duomenis laiko pačios būties ir visumos pažinimu, tas yra užsikrėtęs moksliskumo prietaru. Kas nebesistebi, tas nebeklausia. Kam nėra paslapčių, tas nebeieško. Filosofavimas, nors ir atsiremdamas į pažinimo galimybių ribą, yra visiškai atviras tam, kas pasirodo nežinoma prie žinojimo ribos.

Prie šių ribų baigiasi pažinimas, bet ne mąstymas. Savo žiniomis aš galiu išoriškai veikti, techniškai jas panaudodamas, o kai aš nežinau, man lieka įmanomas vidinis veikimas, kurio metu aš pasikeičiu. Čia pasireiškia kitokia, gilesnė minties galia, minties, kuri nėra izoliuota ir nukreipta į kokį nors objektą, o pačiame mano būtybės viduje yra vyksmas, kuriuo mąstymas ir būtis tampa tuo pačiu. Šis mąstymas kaip vidinis veiksmas yra niekas, palyginus su išorine technikos galia, jo negalima gauti kaip mano žinių pritaikymo, negalima numatyti ar planuoti, bet tai yra kartu ir tikras išaiškėjimas ir tapimas esmingu.

Protas (ratio) yra didysis išplėtėjas, kuris fiksuoja objektus, išvysto įtampas to, kas egzistuoja, ir kuris tvirtai ir aiškiai parodo, ko negalima suvokti protu. Proto aiškumas įgalina aiškiai pamatyti ribas ir budina tikruosius impulsus, kurie kartu yra mąstymas ir veikimas, vidinis ir išorinis veiksmas.

Iš filosofo reikalaujama, kad jis gyventų pagal savo mokymą. Šis sakinyis blogai išreiškia tai, kas norima juo pasakyti, nes filosofo mokymas nėra nurodymai, kuriuos galima suvesti į atskirus realios būties atvejus, kaip daiktai suvedami į empiriškai pažintas rūšis, arba faktinė bylos medžiaga — į teisine normas. Filosofinių minčių negalima pritaikyti, greičiau jos yra tikrovė, apie kurią galima pasakyti: taip mąstydamas žmogus pats gyvena, arba — gyvenimas yra perimtas šios minties. Todėl buvimas žmogumi ir filosofavimas yra neatskiriami (priešingai, žmogus yra atskiriamas nuo mokslinio pažinimo), ir todėl yra būtina ne tik kartu mąstyti filosofinę mintį, bet ir pajusti kartu su šia mintimi filosofinę būtį žmogaus, kuris ją mąstė.

<...> Filosofiniam gyvenimui nuolat gresia pavojus žlugti dėl iškraipymų, kuriems pateisinti naudojami netgi tos pačios filosofijos tei-

giniai. Būties valios reikalavimai nublinksta egzistavimo aiškinimo formulėse.

Ramybė virsta pasyvumu, pasitikėjimas tampa apgaulinga viltimi, kad visi dalykai yra harmoningi, sugebėjimas numirti virsta bėgimu nuo pasaulio, protas — abejingumu viskam. Geriausia virsta blogiausiu.

Komunikacijos siekimas iškreipiamas apgaulingomis priedangomis: žmogus nori išsaugoti save, neatsisakydamas pretenzijų likti absoliučiai teisus, tyrinėdamas pats save. Nori, kad jam atleistų už nervingumą, ir kartu reikalauja, kad jį pripažintų laisvu. Veikiame atsargiai, tylėdami, su slepiamu priešiškuumu, o kalbame apie nevaržomą komunikacijos siekimą. Galvojame tik apie save, o dedamės kalbą apie dalyko esmę.

Filosofinis gyvenimas, kuris siekia išaiškinti ir nugalėti savyje šiuos iškraipymus, jaučia savo netikrumą ir todėl nuolatos laukia kritikos, ieško priešininko ir nori išgirsti kitų abejones, klausosi jų, norėdamas ne paklusti, o skatindamas išsiaiškinti. Toks gyvenimas pasiekia tiesą ir natūralų patvirtinimą atsirandančiame sutarime su kitu, jeigu komunikacija buvo visiškai atvira ir nesuvaržyta.

Filosofavimas neturi būti tikras netgi dėl pilnos komunikacijos galimybės, nors jis ir gyvena iš tikėjimo komunikacija ir juo remiasi. Galima ja tikėti, bet jos nepažinti. Kada tikiesi ją pasiekęs, esi ją jau praradęs.

Baisiosios ribos, kurių filosofavimas niekada nepripažįsta kaip galutinių, yra leidimas nugrimzti į užmarštį, spėjimas ir pripažinimas to, kas nėra išaiškinta. Ak, mes taip daug kalbame, kuomet tai, kas svarbiausia, galime išreikšti visai paprastai, tiesa, ne bendro pobūdžio postulatu, o ženklų konkrečiai situacijai.

Ten, kur pilna iškraipymų, pinklių ir painiavos, šiuolaikinis žmogus šaukiasi nervų gydytojo. Iš tikrųjų būna kūno ligų ir neurozių, kurios priklauso nuo mūsų dvasios būklės. Realistiškai žiūrint, jas reikia suprasti, pažinti, mokėti su jomis elgtis. Nereikia lenktis žmogiškosios gydytojo intencijos, kai gydytojas kritinio patyrimo dėka iš tikrųjų ką nors žino ir gali. Bet šiandien ant psichoterapijos pagrindo išaugo tai, kas jau nebepriklauso gydymui medicinos mokslų pagrindu, o yra filosofiška ir todėl reikalinga etiškai ir metafiziškai išbandyti kaip ir kiekvieną filosofijos pastangą.

<...> Filosofinio gyvenimo tikslą nedera apibrėžti kaip tam tikrą būseną, kuri būtų pasiekiamą ir kartu išsemta. Mūsų būseną yra tiksliai nuolatinių mūsų egzistavimo pastangų arba jos nepajėgumo pasireiškimas. Mūsų esmė yra būti kelyje. Mes norėtume prasiveržti pro laiką. Tai įmanoma tiksliai priešingybėse.

Tiktai egzistuojami šiuo mūsų istoriškumo laikotarpiu, mes kai ką sužinome apie amžinąją dabartį.

Tiktai būdami konkrečiais žmonėmis šiuo pavidalu, mes suvokiame buvimą žmogumi iš viso.

Tiktai pažinę savąją epochą kaip mus supančią tikrovę, mes galime suvokti šią epochą kaip istorijos visumos dalį, o istorijos visumoje — amžinybę.

Pakilimo akimirkomis mes paliečiame už savo būsenos ryškėjančias ištakas, bet nuolatos gresia aptemimo pavojus.

Šis filosofinio gyvenimo pakilimas yra konkretus atskiram žmogui. Jis turi kaip individas įvykdyti komunikaciją, kurioje nieko negalima užkrauti kitiems.

Pakilimą pasiekiame tiktai istoriškai konkrečiais mūsų gyvenime pasirinkimo aktais, o ne pasirinkdami postulatais išreikštą vadinamąją pasaulėžiūrą.

Pabaigai apibūdinsime filosofinę situaciją laike palyginimu:

Kai filosofas, jausdamas po kojomis patikimą sausumos žemę, ima orientuotis, savo realistiniu patyrimu, atskirais mokslais, mokymu apie kategorijas ir metodus saugiais keliais išvaikščioja sausumos ribose visą idėjų pasaulį, pagaliau lyg drugys atskrenda prie okeano kranto, verždamasis į vandenynus, žvelgdamas į laivą, kuriuo jis norėtų plaukti ir ieškoti naujų šalių, tyrinėti visumą, kurią jis jaučia savo būtyje kaip transcendenciją. Jis žvelgia į laivą — filosofinio mąstymo ir filosofinio gyvenimo būdo metodą, — į laivą, kurį jis mato, bet nėra galutinai pasiekęs; jis spurda, lyg apsvaigęs skraido keisčiausiais vingiais.

Mes esame tokie drugiai ir sutrinkame, nustoję orientuotis tvirtoje sausumoje. Bet mes nepatenkinti, turėdami joje pasilikti. Todėl mūsų skrajojimas yra toks nedrąsus ir, gal būt, juokingas tiems, kurie saugiai gyvena sausumoje ir viskuo patenkinti, jis suprantamas tik tiems, kuriuos apėmė nerimas. Jiems pasaulis tampa išeities tašku skridimui, nuo kurio priklauso viskas, kurį kiekvienas turi pradėti vienas ir išdrįsti drauge su visais, ir kuris kaip toks niekada negali tapti atskiros mokslo objektu.